

ефно очерченного в романе, возникает своеобразный фокус читательского интереса, который при определенном внимании к нему может катализировать повышенное внимание к науке (например, физике – как в приведенном выше анализе). Такой мотивационный посыл может стать ценным педагогическим приемом, когнитивирующим (стимулирующим к познанию) обучающегося на примерах классических и других произведений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Толстой, А. Гиперболоид инженера Гарина. Аэлита / А. Толстой. – СПб. : Азбука, 2016. – С. 313–477.
- 2 Эфироплавательный аппарат Коровина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dzen.ru/a/YjCaWlQrLx6lvfnO>. – Дата доступа : 26.02.2024.
- 3 Как космист Иван Коровин построил в 1917-м «эфирный дирижабль» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://pikabu.ru/story/kak_kosmist_ivan_korovin_postroil_v_1917m_yefirnyiy_dirizhabl_4500413. – Дата доступа : 26.02.2024.
- 4 Как Иван Коровин построил в 1917-м «эфирный дирижабль» и улетел навсегда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://idoorway.mirtesen.ru/blog/43371980316/Как-Ivan-Korovin-postroil-v-1917-m-%C2%ABefirnyiydirizhabl%C2%BB-i-uletel>. – Дата доступа : 26.02.2024.
- 5 Эфиролет Коровина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://aiflogiston.ru/aetherfly/>. – Дата доступа : 26.02.2024.
- 6 Что стало с русским изобретателем, который полетел на Луну в 1917-м году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://news.rambler.ru/other/42419763-chtostalo-s-russkim-izobretatelem-kotoryu-poletel-na-lunu-v-1917-godu/>. – Дата доступа : 26.02.2024.

УДК 82-343.4

Д. П. ЗЫЛЕВИЧ

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт, г. Мінск

АЎТАМАБЛЬ ЯК ПЕРСАНАЖ ДЗІЦЯЧАЙ КАЗКІ: ПАЗНАВАЛЬНЫЯ І ВЫХАВАЎЧЫЯ МАГЧЫМАСЦІ ТВОРАЎ

Казка – гэта адзін з самых запатрабаваных жанраў дзіцячай літаратуры. Казка бывае народная і аўтарская. Першая знаёміць дзіця з народнай мудрасцю дае базавыя ўяўленні аб этычных нормах. Аўтарскія казкі па сваім ідэйным змесце вельмі рознапланавыя. Аўтар можа вучыць дзяцей сяброўству і ўзаемадапамозе (В. Ляскоўскі «Дэнік і яго дзусьця»), развіваць фантазію і цікавасць да новых адкрыццяў (К. Хадасевіч-Лісава «Палёт на Вухуцію»), пагружаць у складаныя маральныя аспекты сямейнага жыцця (А. Масла «Пакінутае дзіця»), даваць базавыя звесткі пра сусветнае сёдня (А. Бутэвіч «Прыгоды Віруса Шкодзі»), дапамагаць весела правесці час

(Л. Рублеўская «Прыгоды мышкі Пік-Пік») і інш. Казка як жанр мае вялікія магчымасці для адукоўвання і выхавання дзяцей, для рашэння псіхалагічных праблем (нездарма ёсць такі метад псіхакарэкцыі, як казкатэрапія). У межах нашага артыкула спынімся на выхаваўчых і пазнавальных магчымасцях казкі.

Мэта – ахарактарызаваць адукацыйныя і выхаваўчыя магчымасці сучаснай аўтарскай казкі пра аўтамабілі. Трэба адзначыць, што машыны нярэдка з’яўляюцца персанажамі казак. Прыкладзём некалькі прыкладаў: Міхаэль Энглер «Пожарная машинка и вера в себя», Т. Валашына-Арлова «Гусеницы и колеса», Ітан Джэйсан Картэр «Как поймать грузовик», С. Рабава «Автомобиль с разноцветными колесами», А. Арлова «Это грузовик, а это прицеп». Аб’ект нашага даследавання – казкі беларускіх аўтараў Наталлі Бучынскай «Прыгоды маленькай Машынкi» («Мастацкая літаратура», 2008) і Таццяны Дамаронак «Аўтамабіль Пеця і яго сябры» («Беларусь», 2019).

Кожны літаратурна-мастацкі твор для дзяцей у рознай ступені павінен рэалізоўваць наступныя сацыяльныя функцыі: эстэтычную, камунікатыўную, выхаваўчую, пазнавальную, геданістычную [1]. У зборніку казак Наталлі Бучынскай «Прыгоды маленькай Машынкi» яўна даміруе пазнавальны кампанент зместу. Тут нават няма традыцыйнага для казкі канфлікта добра і зла – няма кепскіх персанажаў. Сапраўды, цяжка сабе ўявіць, што бываюць добрыя і дрэнныя аўтамабілі. Аўтарская задума відавочная: пазнаёміць дзяцей дашкольнага ўзросту з патрабаваннямі па даглядзе за аўтамабілем і тымі правіламі, якія павінен выконваць любы чалавек, які мае машыну. Задума, безумоўна, актуальная.

Каб дзецям было цікава, галоўная гераіня – маленькая Машынка – таксама дзіця, яна яшчэ толькі спасцігае гэты свет і ведае не больш за чытачоў кнігі. Яна хоча сабе цацку, напрыклад, маленькую машынку, якую б можна было цягнуць за сабой на вяровачцы. Гераіню казкі нядаўна сабралі на заводзе, адправілі ў гараж, дзе мама і тата клапацяцца аб ёй, пакуль яна не стане самастойнай машынай. Спачатку яна выглядае зусім наіўнай, напрыклад, нават не ведае, навошта ёй люстэркі, калі яна сябе ў іх не бачыць. Ёй патлумачылі, што яны для вадзіцеляў, «каб яны маглі бачыць, што робіцца на дарозе збоку і ззаду, – дзеля бяспечнасці руху». А потым у яе з’яўляецца свой вадзіцель, Талік, і яна ўжо ездзіць па сапраўдных дарогах, дзе паступова засвойвае правілы бяспечнага руху.

Н. Бучынская зрабіла сваю гераіню Машынку вельмі дапытлівай: «За апошнія дні яна, напрыклад, вывучыла новыя словы: аптэка – там людзі купляюць лекі, бібліятэка – тут чытаюць цікавыя кніжкі». Разам з цікаўнай гераіняй казкі дзеці даведаюцца, хто такія «зайцы» ў аўтобусе, навошта машынам «пераабувацца» ўвосень, чаму яны «кашляюць», што такое «штраф-стаянка» і «пробкафобія». Акрамя інфармацыі пра аўтамабілі, дзеці развіваюць свой моўны запас. Напрыклад, Машынка і чытачы кнігі даведваюцца аб

значэнні фразеалагізма «варон лавіць»: «Каб лавіць варон, неабязкова ўмець лётаць. Так кажуць пра тых, хто засяроджаны толькі на сваіх думках і не заўважае нічога навокал». А каб чытачам было зразумела, чаму шклоачышчальныя шчоткі называюць «дворнікамі», Н. Бучынская параўноўвае іх работу з працай дзядзькі Макара – дворніка, што працуе на машынным двары.

Пазнавальная функцыя гэтай кнігі цесна звязана з выхаваўчай, бо правілы паводзін на дарозе неадрыўныя ад маральных нормаў. Вось Машынка ненаўмысна абліла гразю з лужыны жанчыну з хлопчыкам. Машынцы і яе вадзіцелю вельмі сорамна. Яны просяць прабачэння і падвозяць пацярпелых на вакзал, куды тыя накіроўваліся, каб сустрэць свайго мужа і тату. Другі прыклад. Толькі вельмі хочацца памыць машыну ў вадаёме, але іншыя вадзіцелі тлумачаць, што гэта шкодна для прыроды, бо брудная вада разам з маслам і бензінам трапіць у вадаём і можа атруціць тых, хто ў ім жыве. Так аўтар фарміруе і ўменне выпраўляць свае памылкі, і экалагічную самасядомасць, гэта вельмі важна, бо дзіця часта не ведае, што рабіць, калі ненаўмысна здзейсніў нешта непрыгожае...

У параўнанні са зборнікам казак Наталлі Бучынскай кніга Таццяны Дамаронак сканцэнтравана на рэалізацыі выхаваўчай функцыі літаратурна-мастацкага твора. Галоўны герой – чырвоненькі аўтамабіль Пеця – дзіцячая машынка. Яго мама возіць свайго гаспадара Андрэя кожны дзень на работу, а Пеця спачатку чакае яе дома, а потым пачынае ездзіць з імі ў вёску, а ў канцы кнігі ён ужо ездзіць самастойна па гарадскіх і вясковых вуліцах. Пеця больш антрапамарфіраваны ў параўнанні з маленькай Машынкай Н. Бучынскай: у яго нават імя чалавечае, і вобраз жыцця набліжаны на нашага. І іншыя героі таксама «ачалавечаныя»: зайцы любяць катацца з дзецьмі на веласіпедах, цацачны трактар арэ бабулі сапраўдны агарод, сабака з катом ходзяць у лес па грыбы, сабака карыстаецца сотавым тэлефонам. У гэтай кнізе шмат прыгод, а таксама сітуацый, калі Пеця праяўляе сваю выха-ванасць: ён бясплатна катае дзяцей у Дзіцячым парку; разам з сябрам Тузікам тушыць вогнішча, пакінутае турыстамі ў лесе; вывозіць з лесу дзяўчынку, якая там заблукала.

Сюжэт дынамічны, цікавы, насычаны падзеямі, але аўтар не забывае даць чытачам карысную параду. Напрыклад, дзяўчынка тлумачыць, чаму яна пайшла ў лес без дазволу бабулі: таму што тая заўсёды занятая, у яе няма часу па лесе гуляць. Тузік з Пецем здзіўляюцца, чаму Каця бабулі не дапамагае. Аказваецца, што старая шкадуе ўнучку, раіць той адпачываць, бо ў школе натамілася. «У школе ты будзеш вучыцца, сядзець за партай, а тут, у вёсцы, фізічная праца. Без яе не вырасцеш здаровай. Дапамагай сваёй бабулі, тады ёй будзе лягчэй, і яна з табой у лес пойдзе, – параіў Каці Тузік».

Разам з Пецем чытачы ўсведамляюць, што гарадскія дарогі – гэта небяспечнае месца, і трэба вывучыць правілы руху, каб не трапіць у непры-

емныя сітуацыі. Першая спроба чырвонага аўтамабіля выехаць на дарогу, не маючы правоў, завяршылася без трагедыі, ён проста моцна напалохаўся. Але зрабіў правільны вывад: без правоў ездзіць нельга.

Пазнавальная функцыя ў зборніку таксама рэалізуецца. Калі ў тэкст казкі можна арганічна ўключыць пазнавальную інфармацыю, аўтар выкарыстоўвае такую магчымасць. Так, паназіраўшы за працай светлафораў, Пеця здагадаўся, што «калі для машын гарыць чырвонае святло аднаго светлафора, то на другім светлафоры для людзей загараетца зялёнае святло». Дзеці не заўсёды разумеюць, што работа гэтых рэгулятараў дарожнага руху ўзаемабумоўлена, таму такія заўвагі будуць для чытачоў карысныя.

Зборнікі казак, якія мы аналізавалі, разлічаны на самых маленькіх чытачоў, найчасцей яшчэ слухачоў, таму кнігі не абцяжараны навукаёмістай інфармацыяй аб будове аўтамабіляў, прынцыпах прывядзення іх у рух. Ёсць толькі агульныя фразы: напрыклад, мы даведваемся, што за час паездкі Пеця «ні на кога не наехаў, нічога не збіў, не сапсаваў свой кузаў, ды і колы не сцёр аб асфальт. Усе яго ўнутраныя органы, дэталі, працавалі спраўна. Руль круціўся, матор гудзеў, тармазы тармазілі».

Пазнавальная інфармацыя, якую аўтары ўключаюць у свае творы, у асноўным тычыцца базавых ведаў аб даглядзе за аўтамабілімі. Выхаваўчы аспект зместу прадугледжвае таксама базавыя маральныя нормы і правілы паводзін у сям'і, з сябрамі, з незнаёмымі.

Паколькі чытачы твораў – дзеці, важнае значэнне мае забаўляльная функцыя, бо дзеці любяць вясёлыя кніжкі. Абодва аналізаваныя зборнікі маюць цікавы, дынамічны сюжэт. Галоўныя героі трапляюць у забаўныя сітуацыі, весела бавяць час, перажываюць сапраўдныя прыгоды.

У поўнай меры рэалізуецца і эстэтычная функцыя выданняў, бо казкі напісаны прыгожай беларускай мовай, стыль арыентаваны на дзяцей дашкольнага ўзросту. Акрамя тэксту, эстэтычная функцыя выконваецца і дзякуючы цудоўным ілюстрацыям, якія дапамагаюць дзецям уявіць персанажаў казак і атмасферу, у якой адбываюцца падзеі. Мастачкі Алена Ярмоленка і Эльга Папова ў сваіх ілюстрацыях увасобілі сімпатычных ачалавечаных машынак і іх сяброў. На іх «тварах» паказаны жывыя, яркія эмоцыі, таму чытачы таксама застануцца эмацыянальна неабыхавымі да апісаных аўтарамі сітуацый.

Добра, што сучасныя дзіцячыя пісьменнікі ўмеюць персаніфіцыраваць такія ўжо звыклыя для нас аўтамабілі і пісаць пра іх вясёлыя казкі, якія здольныя развіваць розум і душу сваіх чытачоў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1 Позднякова, О. В. Функции печатной книги в культурном пространстве современного ребенка / О. В. Позднякова // Теория и практика общественного развития, 2012. – № 10. – С. 188.